

MemoriiJurnale

Elisabeta Rizea (1912–2003), nepoată a liderului țărănist Gheorghe Șuța, ucis de comuniști în 1947, a fost o țărăncă simplă, fără multă școală, care și-a petrecut întreaga viață în locul de baștină din județul Argeș, de la poalele Făgărașilor (în satele Domnești și Nucșoara, aflate la circa 20 de kilometri unul de celălalt). Odată cu venirea la putere a comuniștilor în 1945, a sprijinit rezistența anticomunistă din munți: i-a aprovizionat cu alimente și bani pe luptătorii grupului Arsenescu-Arnăuțoiu din Făgăraș, cărora li s-a alăturat apoi și soțul ei, Gheorghe Rizea, până a fost prins și închis (va face 14 ani de pușcărie). Prinsă la rândul ei de miliție, a fost arestată, condamnată la șapte ani de temniță grea și închisă la Jilava, apoi la Mislea. Eliberată în 1958, și-a continuat activitatea „subversivă”. În 1959, când conducătorul mișcării de rezistență din Făgăraș, Gheorghe Arsenescu, e prins de Securitate, este arestată din nou și condamnată la alți 25 de ani; de astă dată, trece prin închisorile de la Pitești, Miercurea-Ciuc și Arad. Este eliberată în 1964, în urma decretului de amnistiere generală a deținuților politici. Devine cunoscută de marele public în 1992, grație unui impresionant interviu acordat Luciei Hossu Longin, difuzat la televiziune în cadrul serialului *Memorialul Durerii*. În 2001, de Paște, Elisabeta Rizea este vizitată la Nucșoara de Regele Mihai și Regina Ana. O vizitează și președintele Emil Constantinescu. În timp, figura acestei femei simple și dârze, care nu și-a trădat semenii în ciuda celor 12 ani de pușcărie și a torturilor suferite, a devenit unul dintre cele mai puternice simboluri ale rezistenței anticomuniste românești.

Cornel Drăgoi (1926–2003), fiul preotului Ion Drăgoi din Nucșoara (executat la Jilava în 1959), a sprijinit la rândul său, pe când era student la Litere, mișcarea de rezistență Arsenescu-Arnăuțoiu din munții Făgăraș; a fost arestat în 1949, torturat și condamnat la mulți ani de detenție politică, fiind eliberat în 1962.

Povestea Elisabetei Rizea din Nucșoara

urmată de mărturia lui
Cornel Drăgoi

Relatări culese și editate de Irina Nicolau și Theodor Nițu

Cu o prefață de
GABRIEL LIICEANU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru
Corector: Iuliana Pop

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 1993, 2012

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

RIZEA, ELISABETA

Povestea Elisabetei Rizea din Nușoara, urmată de mărturia lui Cornel
Drăgoi / Elisabeta Rizea, Cornel Drăgoi; ed.: Irina Nicolau, Theodor Nițu;
pref.: Gabriel Liiceanu. – Ed. a 3-a. – București: Humanitas, 2012
ISBN 978-973-50-3437-5

I. Drăgoi, Cornel
II. Nicolau, Irina (ed.)
III. Nițu, Theodor (ed.)
IV. Liiceanu, Gabriel (pref.)
94(498)„1946/1964“
343.8(498)(0:82-94)
821.135.1-94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

Carte dedicată doamnei LUCIA HOSSU LONGIN, realizatoarea documentarului TV *Memorialul Durerii*, unde a fost difuzat, în primăvara lui 1992, un celebru interviu luat Elisabetei Rizea din Nucșoara, cel care ne-a dat ideea acestei cărți.

Cartea ELISABETEI RIZEA din Nucșoara și a finului ei, CORNEL DRĂGOI, nu ar fi existat fără entuziasmul, promptitudinea și priceperea celor doi editori ai ei, Irina Nicolau și Theodor Nițu, etnologi la Muzeul Țăranului Român din București. Le suntem recunoscători pentru felul în care s-au lăsat câștigați de o idee, au preluat-o și, mai ales, au știut s-o transforme în substanța unei cărți.

Editura

Cuvântul editorului

„Faci o carte despre Rizea?” Fac. După ce am închis telefonul, au început îndoielile. Dacă nu iese? N-are ce să nu iasă, ai auzit-o la televizor, vorbește foarte bine... Dar dacă nu mai vorbește, n-a spus că-i este frică? Și, chiar dacă vrea, există posibilitatea s-o inhib cine știe cum. Situația mi se părea infernală; cobor așa, din mașină, și îi pretind să-mi spună tot ce-a strâns în ea... Mai bine merg cu încă cineva, de pildă cu Doru. O să-i duc și articolul pe care l-am scris despre ea în *România liberă*. Oricum, pentru primul contact trebuie să găsesc ceva care să fie, sau măcar să pară, un gest natural. Nu pot să năvălesc în casă și să zic: am adus ziarul, mătușă... Căutam, ca orice orășean, gesturi firești.

Noroc că am avut noroc. Prima femeie pe care am întrebat-o unde locuiește familia Rizea era fata ei. Ne-a arătat cu mâna: uite casa! Mama, unde să fie? e la ea. Noi am intrat pe ușă și Elisabeta Rizea ne-a sărutat. Pe urmă, ca să se asigure, ne întreabă: nu sunteți securiști? Nu suntem, mătușă. După ce schimbăm câteva vorbe, scot la iveală cartea Aniței Nandriș. A fost o țarancă dârză ca dumneata, care și-a scris viața. Nu vrei să faci o carte? Păi cu ce să scriu eu, maică, uite mâinile mele... și ne

arată mâinile. O faci cu gura. Îți vorbești cartea, și restul ne privește pe noi. Gata, zice, am să vă spun toate chinurile mele... Ne-am oprit din înregistrat când am terminat casetele. În curte ne-a salutat un moș în cârje care ducea o găleată la porc. Gheorghe Rizea are 92 de ani și duce în spate toată gospodăria. La plecare am spus: revenim miercurea viitoare.

Am revenit marți. Acum eram mai mulți: Doru Nițu și cu mine, Dan Dinescu pentru fotografii*, Ioana și Radu, ca să audă și să vadă. În cameră la Elisabeta Rizea se afla un domn. Făcea ordine în corespondență. După *Memorialul Durerii*, Elisabeta a primit zeci de scrisori. Doi dintre noi au rămas cu el și ceilalți am ieșit afară pentru fotografii. Când ne-am întors, Doru înregistra, Radu punea întrebări și Cornel Drăgoi – adică domnul – povestea. Primul impuls a fost să spun: gata pauza, avem treabă cu mătușa. Dar sunt adepta etnologiei „dulci“, practică fără ton autoritar, așa că mai întâi m-am așezat pe scaun. Am ascultat câteva clipe și am schimbat cu Doru o privire – asta e! Când transcriam casetele, la București, deplângeam amândoi absența tonului narativ din vorbirea Elisabetei Rizea. Este cu puțință să faci o carte dintr-un vaiet prelung? Eram în căutarea unei soluții și ea a venit singură: povestea Elisabetei se întregea firesc cu mărturia finului ei, Cornel Drăgoi.

Din experiența de la Nucșoara am rămas cu câteva cuvinte și cu o singură imagine. Cuvintele au fost rostite

* Prima ediție, din 1993, a acestei cărți era ilustrată cu instantaneele de atunci ale lui Dan Dinescu. (*N. ed.*)

de Elisabeta Rizea: „Păi cum să nu zbieri, doamnă, ca o vacă?” Imaginea privește satul însuși, așa cum l-am văzut în două după-amieze încinse de vară. Pe ulițe, nici un om. Lacul, oglindă. Casele curate și surâzătoare. Nu-mi amintesc să fi văzut undeva un loc mai senin, mai pacific. Dar ce se întâmplă aici, îți venea să strigi, unde sunt ura veche și ura nouă, unde sunt amintirile dureroase, aici a curs sânge! Nu se vedea nimic. Există în filmul *Oblomov* o secvență care face elogiul somnului – o casă care e stăpânită de un somn definitiv, o casă care doarme din temelii. Am suprapus cele două imagini și mi-am spus: Nucșoara doarme. Oare câți dintre oamenii satului visează urât?

Am fost acolo, am înregistrat și am transcris. Ce-am făcut noi n-a fost mare lucru, deși a pretins mult lucru. Pentru astfel de cărți principalul este să te transformi într-un canal suplu și transparent prin care să se strecoare, cu cât mai puține pierderi, suflul vorbitorului. Din materia informă, dar vie, care a rezultat, am încercat să modelăm această carte.

IRINA NICOLAU

POVESTEA ELISABETEI RIZEA

Totul a început cu o crimă

Uite pentru ce am făcut io ce am făcut, doamnă! Că sunt înaintea icoanei și Dumnezeu așa să mă ajute dacă mint... Mi-a omorât unchiu ăsta. Uite-l! Mi l-a-mpușcat când a venit comuniștii. Văr primar cu tata, părinții, frați. Nu puteau face comunismul de el, d-aia l-a împușcat. Că el era comerciant: a avut moară, mașină de lână, manufactură, prăvălie... Avea unde munci lumea, toți ținea la el. N-avea copii, săracu, și ajuta. Ajuta săracii, văduvele de la 1916, că i-a murit și lui un frate, Nicu, în război. Doamnă, unu era Gheorghe Șuța din Domnești! Domn! Domn! Îi plăcea să învețe lumea carte și să fie vrednică, să muncească. Nu pot eu să vă spun ce om bun și drierpt iera. Și comuniștii l-au împușcat. Uite, de asta am urât io comuniștii...

L-au omorât degeaba, doamnă... Mai de cătă ziuă, l-au ridicat din casă, l-a dus la Siguranță și l-a împușcat. Și a avut oameni domnu Mihalache, țărănist era domnu Mihalache, învățător la Domnești, a avut pe cineva acolo de a putut să-l scoață de la morgă și să-l aducă la cimitir. Da, când a auzit că-l aduce, a ieșit din tot satu și după alte

sate, a dat șoferu jos, că n-a mai vrut să mâie mașina, și l-a dus oamenii cu mașina mânăată cu mâna. Până acasă la el au împins mașina... L-a dus și l-a ținut acasă două zile și două nopți și p-ormă l-a dus și l-a înmormântat. Era armată, da n-a tras. Îl mai arestase de două ori, da n-a avut cu ce-l judeca. I-a dat drumu acasă, că n-a avut ce să judece. Și l-a-ngropat, a terminat cu el.

Eu am plâns, m-am jelit, cum se spune la noi, m-am bocit dă unchiu, că ce-a făcut comuniștii cu el, că l-a-mpușcat. Am zis alea rele. Am zis. Nu pot să zic că n-am zis! Și a șoptit cineva la soțu meu să mă ia de acolo, că mă omoară. Și soțu meu 'ce – vino până încoa, că am să-ți spun ceva. M-a luat în altă parte și m-a suit în căruță. A pus pătura peste mine și m-a scos din comună. Dup-aia, acasă, când auzeam mașină, fugeam. Aveam două uluci trase coala în grădină și, când auzeam mașină, fugeam. Era în '47... Ș-apăi în '48 a început. Atunci i-a fost frică lu domnu Iancu Arnăuțoiu, la popa Drăgoi, oamenii ăștia cari ierau mai cap în sat, oamenii mai deștepți din Nucșoara.

*Cum a plecat Elisabeta din Domnești
și a ajuns la Nucșoara*

Eu, doamnă, sunt de loc din Domnești. Mă trag din neamu lu Șuța. Pe tata meu îl chieama Ion. Pe mama o chieama Maria. La treizeșopt de ani tata a murit de inimă și a lăsat opt copii. Mama era de treizeșase. Era mai mică cu doi ani ca tata. A născut treișpe copii. Da pă ăilalți

morți nu-i știu, îi știu numai p-ăi de-a trăit: Ion Șuța, Gheorghe Șuța, Petre Șuța, vedeți, Șuța ne zice nouă, Niculaie Șuța și Luca Șuța. Băieții. Și fetele: Ileana, Maria și Elisabeta, ieu, Tuța îmi zice, dar sunt scrisă Elisabeta. Așa ie mai serios... Am învățat șapte clase primare, nu mai multe, că n-a fost posibilitatea să merg eu la școală, că n-avea mama cu ce. Eram opt copii, doamnă, săraci, da ne-a crescut mama cu frica lui Dumnezeu, cu cinste, și n-am supărat-o pe mama niciodată. Oriîncotro m-a trimes, acolo m-am dus. La vaci, la vaci. La porci, la porci. Unde m-a trimes, acolo m-am dus. Ne-a mai ajutat și unchiu Gheorghe Șuța. El n-a avut copii și ne-a crescut pă noi, copiii lui văr-so. A cumpărat și un munte să ni-l dea, da l-a cumpărat degeaba, că l-a luat statul. Și tot el m-a măritat la opșpe ani și m-a adus în Nucșoara, că l-a avut aicea pă Gheorghe Rizea cu care lucra. N-a vrut mama să mă dea, zicea că sunt băieți buni și în Domnești. N-a vrut frații mei să mă dea aicea... Că soțul meu mai ținuse pe o altă verișoară a lui unchiu, care, când a născut primul copil, fata care ați văzut-o, a murit din naștere. Copilu era de opt zile când a îngropat pe mama ei. Era de cinci zile când a murit și cu trei, cât au ținut-o moartă, opt. Da unchiu a făcut ca el, m-a măritat...

Nimic de zis, am trăit bine. Am muncit, am cumpărat pământ... Care ni l-a luat! Nu mi-l mai dă nici astăzi. Nu vezi? Mi-a luat tot, doamnă. Mi-a stricat grajdu, magazii, tot ce-am avut. Nu mai am nimic. Am făcut noi o țăr de grajduri, da cu ce... Amândoi ologi. Eu nu poci de picioare, uitați-vă și dumneavoastră cum ie picioarele mele. Uite! Ie! Le pui drepte. Uitați-vă cum mi s-au făcut

mie picioarele, doamnă... Uite cum ie picioarele mele, că m-a băgat în lanțuri și m-a ținut în umezeala aia din Jilava. Nu e puțin să stai doi ani de zile la Jilava... Eram de treizeșopt de ani.

La nuntă a venit cu mașina să mă ia. Cu două mașini. După aia au venit și altele. Nuntă în regulă. Păi domnu Șuța, unchiu nostru, era om văzut. A fost numai fruntea satului din toate comunele la nunta mea. Am petrecut, dumnealor s-au dus acasă și io am rămas aici. Naș l-am avut pe popa Drăgoi, care l-a împușcat comuniștii. L-a urmărit și l-a prins la Vălsănești și l-a arestat. Și când i-a prins, după zece ani, pe ăștia, i-a dus la Jilava pe toți și i-a executat.

Am avut și zestre... am avut. Mi-a îmbrăcat mama casele, da nu mai am nimic din alea. Ca să ajung unde mă vedeți am fost la domnu Ceaușescu. Am avut eu pe cineva la București care a umblat... Mi-a dat casa. Atât! Pământu e și astăzi la ei. A dat fata mea, asta văduvă, pământ în altă parte unuia și mi-a dat mie lângă casă. Ce-i în ușa casei. Nu mai am nimic. Mi-a stricat magazia, mi-a stricat grajdul, mi-a stricat tot, bucătăria, n-am mai găsit nimic.

Nimic, nimic, nimic n-am găsit. Că rămăsese o magazie, să aibă unde ține lemnele dispensarului, și m-am rugat de Ion Băncescu, că era la Sfat, să-mi dea mie magazia, că plătesc. N-a vrut! Da știți cum a murit, doamnă? Cu gâtu pă scaun! Uite așa a murit. Nu ie moarte de om... vedeți ce scrieți, doamnă, în carte, să nu dați de rău. Barim să trăiesc și ieu, să am parte de moarte bună. Că eu, să știu că ies ai noștri, aș spune totu, driept, da nu știu, doamnă... și dacă am scăpat de lanțuri și de doișpe

ani de chin, să mă omoare ei acuma? Nu mai dorm aici. De-acuma m-am mutat în camera aia. Că mă împuşcă pe aici, pe fereastră, în pat. Ne culcăm așa: eu coala și Gheorghe coala. Zic – barim să scăpăm unul din noi, să mai aibă copiii un părinte. Și mi-e frică, mi-e frică... Că la noi, pentru pământu ăsta...

Era așa lume cinstită și așa lume cumsecade... Doamnă, n-aș fi dat-o pe nimic comuna asta! Acum ei au pământul de la Arnăuțoiu, de la ăștia care au fugit, de la mine, de la ăla, de la ăla... Și pentru pământ, ca să nu ni-l mai dea... Trei zile dacă mai trăiesc, da vreau să știu că s-a limpezit lumea. Că pământu, vezi, nu mi-l dă...

Ieu cried că v-a luat numărul de la mașină, așa cried.

*În ce fel au trăit și au muncit
Elisabeta și Gheorghe*

...Eram de nooșpe ani când am născut fata. Atâta, un singur copilaș am făcut. Am crescut și fetița soțului de la nevasta dintâia. Când am luat-o avea doi, trei ani. Maică-sa murise din naștere. Cum eram eu rudă cu unchiu Șuța era și ea, tot la fel. Tot la fel eram rude.

Gheorghe, soțu meu, lucra la unchiu la lemnărie. Avea oameni la bușteni de brad. Așa era la noi, tăia din pădure, îi coja, îi tăvălea, îi ducea la fabrică la unchiu... Și el plătea la soțu meu pă metru cub. Și eu eram cu magazia.

Și în '41 a început războiu. Atunci când s-a nceput războiu cu rușii, Gheorghe avea lucrare la munte. Mai trimeteam și fetele cu mălai și tutun, când nu mă puteam

duce eu, că spălam rufe ori... Mergeau fetele. Ai din munte trebuia să aibă tot ce le trebuia. Și atuncea s-a dus unu și a spus că să vină acasă, că a venit ordin să plece în război. A sunat clopotu, a sunat mobilizarea. Și soțu meu a rămas atuncea. Oamenii luase alimente, luase bani înainte, că le trebuia să lucreze. Ei, și care a fost să plece a plecat. Da dacă i-a luat în război, ce era să facă? Unii au mai venit, alții nu a mai venit, cum se întâmplă în război. L-a luat și pe soțu meu la concentrare. Am rămas eu la magazie și încă doi, care vedea de lucrare. Și mă duceam și cu alte femei din sat și copiii, așa, mai măricei, mergeam cu caii în munte să ducem alimente. Soțu meu făcea armata la Brașov. Vânători de munte. Așa a făcut el armata. Nici în timpul războiului nu l-au trimes pe front. Că era mai mare. Le ducea cu trenu muniții. De acolo mai da fuga câte o ștearsă la deal... O vint într-o zi și nu m-a găsit acasă. Era mama. Io ieram la pepenieră, pliveam stratele de brădui ale lu unchiu. Pliveam de buruieni. Eram dusă cu femei din sat, cari mai bătrâne, cari mai tinere. Mai scoteam și eu încă un ban...

Dup-aia a venit Gheorghe acasă și a luat lucrare cu un frate de-al meu. Acolo ne-a plătit unchiu meu la metru cub, că el lua buștenii. Ne dădea bani înainte de mergeam cu lucrarea. Aducea soțu meu cu vagonu porumbu și da la oameni. Am muncit așa și ei ne-a lăsat, doamnă... Păi, doamnă, cum să nu zbieri, brie, doamnă, nu poci, nu poci! Că știi numai eu cât am muncit! Și poate aveam prune în Domnești, da le vindeam gata adunate, în loc să bea și soțu meu un ciocan de țuică. Că le-am vândut să plătesc oamenii în munte, că avea un boier un pământ

Cuprins

Prefață la o spovedanie	7
Cuvântul editorului	13
<i>Povestea Elisabetei Rizea</i>	17
<i>Mărturia lui Cornel Drăgoi</i>	101